

Haarlemmermeer in de Gemeente-atlas van Jacob Kuyper

Auteur: Kees Floor

Bij uitgever Hugo Suringar uit Leeuwarden verscheen rond 1868 de Gemeente-atlas van Nederland. Een volledige atlas kostte ongeveer 70 gulden en omvatte ruim 1200 kaartjes; De kaartjes werden ontworpen en getekend door Jacob Kuyper. Kuyper was aardrijkskundige, cartograaf en tekenaar-redacteur. Elke toenmalige gemeente was geportretteerd.

De kaartjes konden per stuk worden geleverd, maar waren ook verkrijgbaar gebundeld per provincie. Zo'n provincieatlas bestond dan uit een titelblad, een alfabetisch register, kaartjes van alle gemeenten en achterin een overzichtskaart. Een Provincieatlas van Noord-Holland telde 138 kaartjes en werd aangeboden voor een prijs van ongeveer 11 gulden.

Cartograaf Jacob Kuyper was ook medeoprichter van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap. De atlassen en de losse kaartjes die hij vervaardigde, bleven tientallen jaren in het assortiment. Ook vandaag de dag genieten ze nog steeds een grote bekendheid en populariteit.

Kuyper baseerde zich bij het vervaardigen van de kaartjes op reeds beschikbare kaarten, zoals de topografische kaart en provinciekaarten. Hij maakte daarvan naar eigen zeggen een verbeterde kopie, waarbij hij

zoveel mogelijk de opmerkingen benutte van burgemeesters die een concept-kaartje toegezonden hadden gekregen. Overigens was het lang niet altijd gemakkelijk om van die 'drommelsche burgemeesters' antwoord te krijgen op zijn verzoeken om duidelijke verbeteringsuggesties aan te leveren.

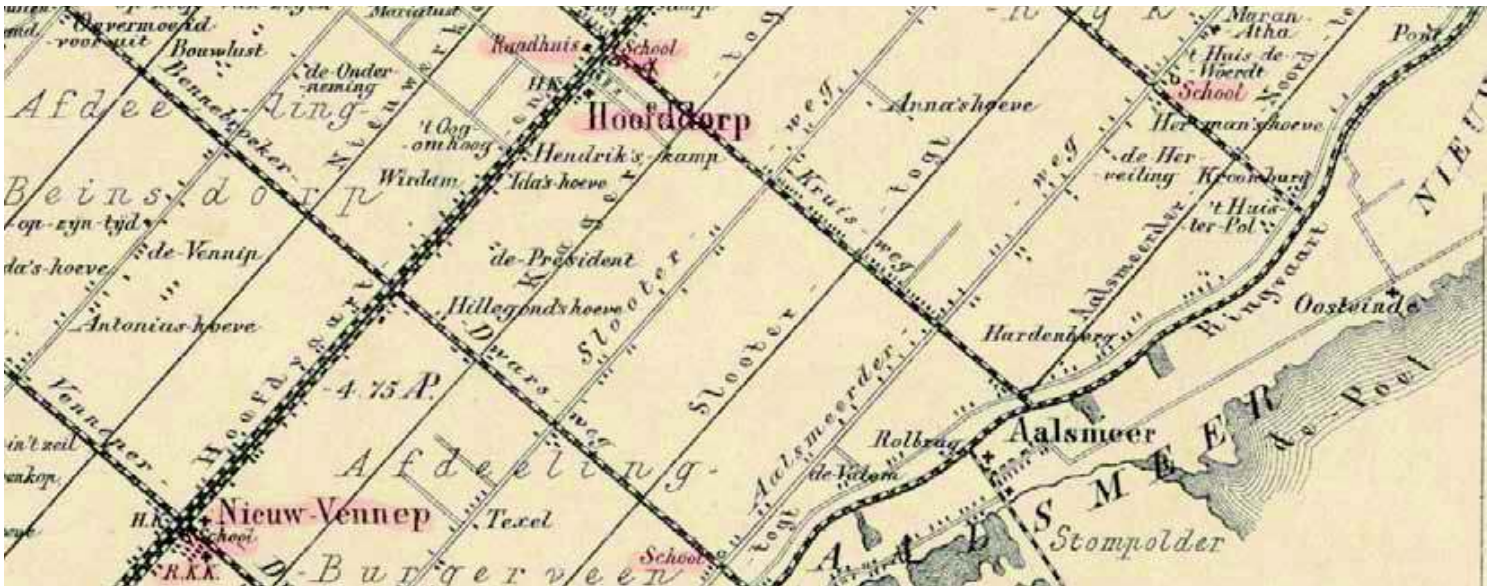
Provincieatlassen

Bij het inbinden van een provincieatlas werden de meest recente versies gebruikt. In veel gevallen was dat de eerste en enige editie van zo'n kaartje, doorgaans uit de periode 1864-1868. Als er veel vraag was naar een bepaalde gemeente of als belangrijke wijzigingen een nieuwe versie noodzakelijk maakten, verschenen er soms herziene en verbeterde edities van de kaartjes. Van veel gemeenten zijn twee versies bekend, af en toe zijn het er drie en in het geval van Haarlemmermeer maar liefst vier. De oudste versie uit 1867 is afgebeeld als figuur 1.

Figuur 1 Kaartje van de gemeente Haarlemmermeer uit de Gemeente-atlas van Nederland, met als belangrijkste kernen Kruisdorp en Vennepedorp. Datering: 1867.

De gemeentegrenzen zijn gemarkeerd met twee kleuren, die in kleurderijen veelal door kinderen werden aangebracht met waterverf en penseel. In het geval van Haarlemmermeer: groen aan de binnenzijde en geel aan de buitenkant. Het gebruik van kleur had voor zowel de auteur ('het zal wonderen doen voor het oog') als voor de uitgever een hoge prioriteit. De groene inkleuring van het grondgebied

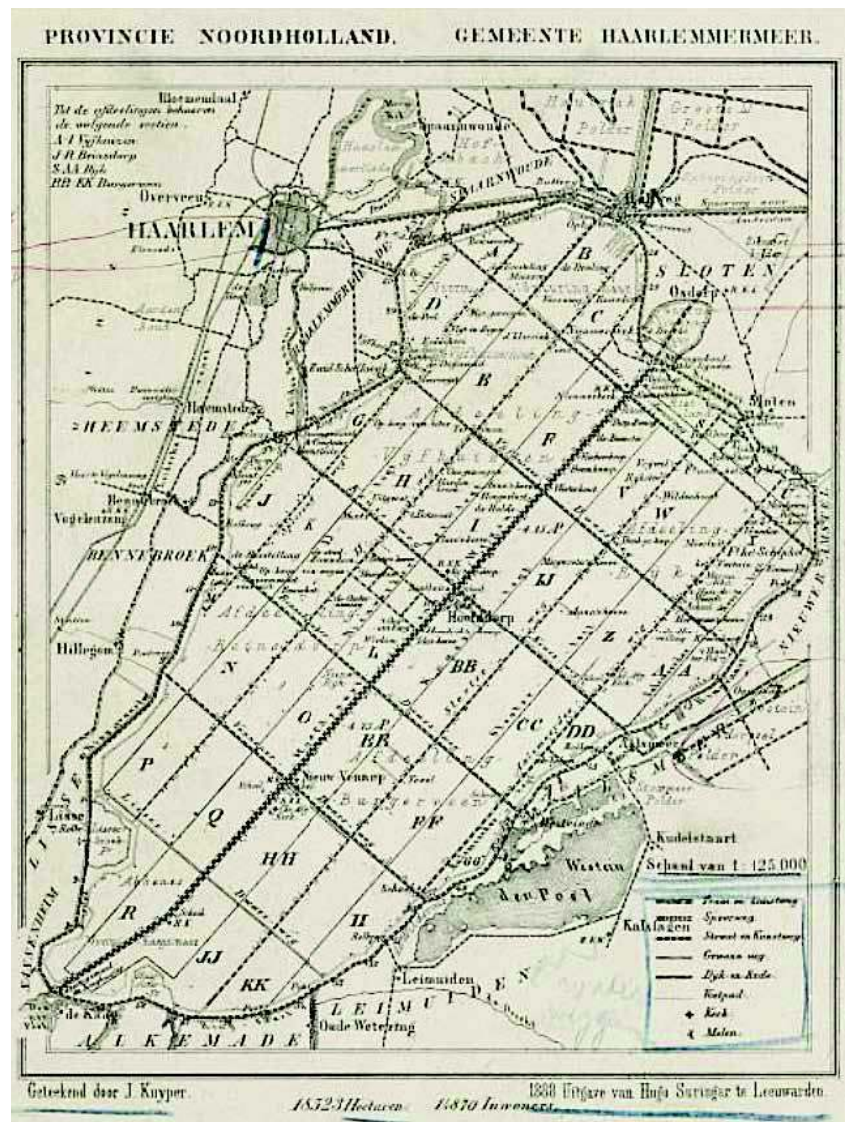

van de gemeente en de gele invulling van het venster rond het kaartje zijn later toegevoegd, vermoedelijk om er bij verkoop een hogere prijs voor te kunnen vragen.

Editie 1867

De gemeente Haarlemmermeer ontstond in 1855, volgde op de drooglegging in 1852. De twee belangrijkste kernen waren Kruisdorp, het huidige Hoofddorp, en Vennep, thans Nieuw-Vennep. De hoofdvaart en de Kruisweg verdeelden het grondgebied van de gemeente in vier afdelingen: bovenin Vijfhuizen en vervolgens met de wijzers van de klok mee Rijk, Burgerveen en Beinsdorp. De polder telde talrijke boerenhoeven, die door Kuyper nauwgezet werden aangeduid en sommige werden van hun naam voorzien. De in 1863 aangetreden burgemeester Jacob Paulus Amersfoordt was een groot voorstander van het gebruik van namen voor de diverse hoeven. Als men zelf geen naam kon verzinnen, was hij maar al te graag bereid bij te springen. Het kaartje van 1867 toont verder de infrastructuur van al dan niet verharde wegen, spoorwegen,

Uitsnede uit het kaartje van de gemeente Haarlemmermeer uit de Gemeente-atlas van Nederland. Datering: zonder jaar, vermoedelijk rond 1870. Wijzigingen t.o.v. de voorgaande editie uit 1867 zijn rood gemarkeerd: de dorpsnamen Hoofddorp en Nieuw-Vennep, de Hervormde kerk van Abbenes, vijf scholen, de korenmolen De Eersteling en de locatie van het raadhuis. Bron: Noord-Hollands Archief NL-HlmNHA_0127.

Figuur 3 Werkblad, gebruikt bij het ontwerpen van het gemeentekaartje van Haarlemmermeer, 1888. Bron: AllardPierson/UvA.

vaarten, dijken en kades. Ook zien we de stoomgemalen de Cruquius, de Leeghwater en de Lijnden. Verder de diverse forten en de vier kerkgebouwen: de Hoofdvaartkerk te Hoofddorp uit 1858, de Franciscus van Saleskerk te Lijnden van 1859, de Johannes de Doperkerk in Hoofddorp uit 1860 en de Witte Kerk te Nieuw-Vennep van 1862.

Editie 1870

De informatie op de eerste versie van het gemeentekaartje uit 1867 was al vrijwel direct achterhaald. In dat jaar namelijk was het nieuwe Raadhuis klaar; het oude kaartje vermeldt nog de Oude Secretarie (Nieuw-Rijk) als Raadhuis, op de hoek van de Hoofdweg-Oostzijde en de Bennebroekerdwarsweg. Een jaar later werden de kernen Kruisdorp en Vennepdorp omgedoopt in Hoofddorp en Nieuw-Vennep. Verder werd in 1869 de Hervormde Kerk in Abbenes gebouwd. Bovendien had Kuyper nagelaten enkele molens te vermelden, zoals De Eersteling in Kruisdorp van 1856 en De Jonge Landman in Vijfhuizen van 1860. Redenen genoeg om met een bijgewerkte editie van het gemeentekaartje te komen (figuur 2).

De nieuwe versie is niet gedateerd, maar vermoedelijk van rond 1870; linksboven is het gemeentewapen van Haarlemmermeer toegevoegd. Op die versie zijn voor het eerst ook de scholen ingetekend. De uitgever wilde kaartjes uit de atlas graag aan het onderwijs slijten en verleende korting aan leerkrachten die de kaartjes in de lessen gin-

gen gebruiken. Volgens recensies uit die tijd werden leerlingen heel enthousiast als ze hun eigen woning of hun eigen school op een kaartje konden terugvinden. Onderaan de kaartjes is steeds de oppervlakte van de gemeente (in bunder) en het inwonertal aangegeven. Doordat de gebruikte schaal per kaartje kon verschillen, kon men zo toch een indruk krijgen van de omvang en het belang van de gemeente. Het aantal inwoners van Haarlemmermeer was gegroeid van 9.500 in 1867 tot 10.950 rond 1870.

Editie 1874

In 1874 is dat aantal verder opgelopen naar 11.902, zo blijkt uit de derde editie van het Kuyperkaartje van Haarlemmermeer uit dat jaar. Sinds de uitgave van de voorgaande editie zijn er vijf scholen en twee kerken bijgekomen. De beide kerken waren van de Christelijke Afgescheidene Gemeenten van respectievelijk Haarlemmermeer-Oost en Nieuw-Vennep. Kuyper was inmiddels overgestapt op het metriek stelsel. De Nederlandse mijl werd tevens kilometer genoemd en de oppervlakte van het grondgebied van de gemeente werd opgegeven in hectare. De Oude Secretarie, die op het kaartje uit 1867 nog stond aangeduid als Raadhuis, maar in het kaartje van 1870 was verdwenen, is nu weer te vinden als Nieuw-Rijk.

Editie 1888

In 1888 werkte Kuyper opnieuw aan een geactualiseerde versie van de gemeentekaart van Haarlemmermeer. Het eindresultaat werd niet aangetroffen,

maar het werkmateriaal dat in het archief van de uitgever is bewaard, en dan met name de tekening van figuur 3, geeft een goede indruk van hoe het kaartje er uit moet hebben gezien. Geheel onderin staan onder andere het jaartal 1888 en het inwoneraantal 14.870. Het gemeentewapen links bovenin moest plaats maken voor een opsomming welke secties elk van de vier afdelingen omvatte. Kuypers' sectie-aanduidingen op het concept-kaartje wijken af van wat op andere kaarten gebruikelijk is. Gewoonlijk zijn de afdelingen ten noordwesten van de Hoofdvaart namelijk aangeduid met de letters A t/m R en die ten zuidoosten van die vaart met de lettercombinaties AA t/m SS. Mogelijk heeft Kuyper dat later nog aangepast op de definitieve versie van de gemeentekaart van 1888. Bij de archiefstukken betreffende het kaartje van dat jaar bevindt zich namelijk ook een kaart van Haarlemmermeer met de gebruikelijke sectienamen, zoals die reeds in 1868 door burgemeester Amersfoordt werden gebruikt. *)

De namen van de boerenhofsteden zijn in het zuiden van de gemeente grotendeels weggelaten. In de eindversie zijn vermoedelijk ook de overige namen van boerderijen vervallen. Ze konden die beter weglaten volgens Amersfoordts opvolger Johan Wilhelm Lantendorffer, aan wie advies was gevraagd, omdat ze steeds veranderden. Wel wilde hij graag dat de nummers van de grenspalen op de kaart zouden komen, wat inderdaad

gebeurde. Op het concept-kaartje van 1888 is ook de korenmolen van Nieuw-Vennep uit 1858 voor het eerst aangeduid. Of die ook op de eindversie terecht is gekomen, is onzeker; de molen brandde namelijk in 1885 af. Het kaartje toont ook enkele veranderingen buiten het grondgebied van de gemeente. Rond 1860 was de Oude Gracht in Haarlem gedempt. Als onbedoeld gevolg van de inpoldering van de Haarlemmermeer was de Spaarne namelijk langzamer gaan stromen. De grachten werden daardoor minder effectief doorgespoeld, wat leidde tot stankoverlast. De gedempte gracht moest volgens de instruc-

ties van Kuyper niet langer als waterloop worden aangegeven, maar als weg. Een andere wijziging betrof de drooglegging van de Legmeer bij Kalslagen rechtsonder op het kaartje; ook die werd verwerkt.

Bronnen

- Archief van G.T.N. Suringar en Hugo Suringar, AllardPier-son/UvA, inv.nrs. 734 en 1767.
- Keyser, M.: De laatste kleurders. Kleurinrichtingen in Nederland in de tweede helft van de 19^e eeuw, Caert-Thresoor 11 (4), p81-86, 1994.
- allemolens.nl
- Weekblad van Haarlemmermeer, 20 november 1868.

- De Nederlandse Gemalenstichting: Jaartallen Geschiedenis Haarlemmermeer 1800 e.v.
- Haarlemmermeermuseum de Cruquius: Oude secretarie; Haarlemmermeer in kaart.
- Wikipedia: Gedempte Oude Gracht, Lijst van Kerken in de Haarlemmermeer, Lijst van burgemeesters van Haarlemmermeer.

Het drama in Abbenes

Deel 1

Auteur: Henri Stroet

Dr. L. de Jong wijdt er nauwelijks een zin aan in zijn boeken over de Tweede Wereldoorlog en ook in 'Wacht Binnen de Dijken' van Cor van Stam vind je weinig informatie. Dat heeft mij getriggerd het hele verhaal te vertellen over het drama in Abbenes waarbij drie jonge verzetsmensen het leven lieten.

Op 5 september 1944 (Dolle Dinsdag) leek het erop dat de bevrijding van Nederland elk ogenblik plaats kon vinden. In het zuiden van Haarlemmermeer vreesde de illegaliteit echter dat de bezetter de ondermijnde dijken zou opblazen om daarmee alles onder water te zetten. Dat was de reden dat de illegaliteit een post inrichtte met wapens op de boerderij van Klaas van Reeuwijk (Hoofdweg

1904) in Abbenes, die niet ver van het gemaal de Leeghwater lag. Met behulp van die wapens zouden de Duitsers van hun wandaden afgehouden kunnen worden. Wapens in je bezit hebben was echter niet ongevaarlijk, hetgeen zich laat raden. In die tijd gold namelijk het zogenaamde Schiessbefehl, wat betekende dat wanneer je op wapenbezit betrapt werd, je dit met de dood moest bekopen.

Gemaal De Leeghwater
(Haarlemmermeer-geschiedenis.nl)

Gevaarlijke opdracht

In de avond van 7 september 1944 gaf verzetsman Hein van Staveren, medestrijder van Van

Getekend door J. Kuyper.

18523 Hectaren. 14870 Inwoners.

1888 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

Kaartje van de gemeente Haarlemmermeer uit de Gemeenteatlas van Nederland door Jacob Kuyper. Datering 1888. Bron: Collectie W. Jansen.